

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

ПАСІЧНА ВАЛЕРІЯ ГРИГОРІВНА

УДК 159.947.24:37.048.4 (044.332-048.42)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
АДАПТАЦІЇ БЕЗРОБІТНИХ НА ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПЕРЕПІДГОТОВКИ**

19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор
Корольчук Микола Степанович,
Київський національний торговельно-економічний
університет, завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти:

член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Карамушка Людмила Миколаївна,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН
України, заступник директора Інституту з науково-
організаційної роботи та міжнародних наукових
зв'язків

кандидат психологічних наук, доцент
Івкін Володимир Миколайович,
Навчально-науковий інститут менеджменту та
психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, доцент кафедри управління проектами
та загальнофахових дисциплін

Захист відбудеться «06» лютого 2018 року о 14.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.130.02 у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» Міністерства освіти і науки України за адресою: 03113, м. Київ, вул. Лагерна, 32, аудиторія 245.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Лагерна, 32.

Автореферат розіслано «06» січня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук

Ю.О. Живоглядюв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ХХІ ст. повна зайнятість населення визнана міжнародним співтовариством одним з головних показників якості життя населення, що характеризує розвиток країн. Відсутність безробіття стала ознакою високорозвиненої економіки, ефективної організації праці, збереження людського капіталу, що є джерелом національного багатства.

Нинішній період розвитку економічних відносин в Україні характеризується зростанням ризиків, розбалансуванням і нестабільністю ринку праці, що супроводжується катастрофічним скороченням робочих місць та суттєвим збільшенням навантаження на одне робоче місце і призводить до вимушеної незайнятості, тобто, до безробіття економічно активного населення.

За розрахунками Всесвітнього банку, у складі національного багатства США основні виробничі фонди становлять лише 19 %, природні ресурси – 5 %, людський капітал – 76 % (С. Максименко, А. Мазаракі, Л. Кулаковська, Т. Кулаковський, І. Майбуrow).

Політичні та соціальні потрясіння, фінансово-економічні кризи різної сили і масштабів актуалізують одну з найважливіших соціально-економічних проблем сьогодення – безробіття.

За результатами аналізу наукових джерел виявлено різноманітні підходи до вивчення проблеми безробіття. Так, економічний напрям безробіття висвітлено у працях Н. Куліш, Ю. Маршавіна, І. Кірцнера, В. Колот, Й. Шумпетера та ін. Психологічний напрям розкрито у дослідженнях Л. Карамушки, О. Креденцер Л. Галаган (розвиток конкурентоспроможності у безробітних – майбутніх підприємців); Г. Ложкіна, В. Комаровської, Н. Волянук (психологія підприємництва і зайнятості безробітних); В. Логвиненко (психологічна підтримка безробітних); О. Корчової (психологія адаптаційної активності безробітних); О. Рудюка (психологія переживання безробітними професійних криз); Н. Фізера (психологія особистості в умовах безробіття); В. Семиченко (психологія професійної перепідготовки); В. Дорожкіна (профорієнтаційні тренінги перепідготовки персоналу) та ін.

Безробіття призводить як до економічних, так і соціально-психологічних втрат суспільства й обумовлює формування нової соціальної ролі та статусу фахівця як безробітного. Це негативно впливає на психологічну, соціальну, мотиваційну, емоційно-вольову, когнітивну і професійну сфери особистості. Новий рольовий статус безробітного потребує наукового пізнання і дослідження процесу адаптації особистості у професіогенезі, зокрема, з'ясування організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних у період професійної перепідготовки, що сприяє її оптимізації психологічними методами.

Таким чином, наукове завдання дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні організаційно-психологічних детермінант і проявів адаптації безробітних на психологічному, соціальному, професійному і функціональному рівнях, а також розробці концептуальної моделі психологічного супроводу

вторинної адаптації обстежуваних та її апробації під час професійної перепідготовки.

Разом з тим, організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних під час професійної перепідготовки з використанням психологічного супроводу не вивчалися. Значущість проблеми безробіття для суспільства й особистості потребує аналізу наукових підходів до визначення детермінант, проявів і методів психологічного супроводу адаптації безробітних до нових умов у професіогенезі особистості, її недостатня розробленість обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки».

Об'єкт дослідження – адаптація особистості у професіогенезі.

Предмет дослідження – особливості організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах комплексної науково-дослідної теми: «Психологічні проблеми професійної підготовки та самореалізації фахівців різних галузей практики», номер державної реєстрації 116U007507, що виконувалася на кафедрі психології Університету економіки та права «КРОК».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є визначення організаційно-психологічних детермінант вторинної адаптації, розроблення та апробація концептуальної моделі психологічного супроводу безробітних під час професійної перепідготовки.

Для дослідження мети у роботі поставлено такі завдання:

1. Здійснити аналіз теоретико-методологічних засад адаптації безробітних.
2. Визначити організаційно-психологічне підґрунтя проведення дослідження.
3. Розкрити зміст та структуру організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки.
4. Розробити концептуальну модель психологічного супроводу та визначити прояви адаптації безробітних на початковому етапі перепідготовки.
5. Експериментально довести ефективність впливу методів психологічного супроводу безробітних під час професійної перепідготовки.

Методи дослідження. Для досягнення мети, розв'язання завдань і перевірки гіпотези дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих теоретико-емпіричних методів:

- *теоретичні*: аналіз наукової фахової літератури, узагальнення, систематизація та інтерпретація теоретичних і емпіричних даних;
- *емпіричні*: констатуючий та формуючий експеримент, психодіагностичне тестування, спостереження; бесіда, інформативний комплекс психодіагностичних методик;
- *математичної статистики*: аналіз і порівняння статистичних даних за t -критерієм Стьюдента, коефіцієнтом Спірмена з використанням кореляційного та факторного аналізів (пакет статистичних програм для ПК SPSS 20.0 for Windows).

Для встановлення індивідуально-психологічних особливостей дослідження адаптації безробітних до перепідготовки використано методики: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Маклакова), «Адаптаційна мобільність» (Л. Карамушка, М. Москальов), «СМІЛ» (Л. Собчик) та «16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла» (В. Бодров).

Мотиваційну сферу особистості досліджено за такими методиками: «Оцінка рівня домагань (структура мотивації) В. Горбачевського (В. Бодров); «Мотиваційний профіль» – оцінка структури мотивів професійної діяльності (модифікований варіант методики Ш. Річі і П. Мартіна (В. Бодров); «Смисложиттєві орієнтації» («СЖО») Д. Леонтьєва (Р. Райгородський).

Соціально-психологічні особливості психологічного супроводу професійної перепідготовки безробітних визначено за опитувальниками: «Оцінка самоефективності» (Р. Шварцер та М. Єрусалем); «Самооцінка навчального та позанавчального навантаження»; «Самооцінка стосунків з однокурсниками та педагогами (психологом)»; «Оцінка задоволеності навчанням і програмою психологічного супроводу» (Методичні рекомендації щодо розроблення й оформлення навчальних шляхів перепідготовки безробітних).

З метою дослідження змін професійного спрямування безробітних використано опитувальник обмежень управлінського потенціалу М. Вудкока і Д. Френсіса «Менеджерський потенціал» (в адаптації К. Сугуняєва) і методику «КОС» для оцінки комунікативних та організаторських схильностей (В. Бодров). Зміни емоційно-вольових якостей безробітних вивчали за допомогою комплексу інформативних методик: «Вольова саморегуляція» А. Зверькова, Е. Ейдмана (Т. Пашукова); «Оцінка тривожності Спілбергера-Ханіна» (Р. Райгородський); «Оцінка рівня функціональних можливостей психічної адаптації і напруженості механізмів психічної адаптації» (О. Кокун); «Оцінка соціальної фрустрованості» Л. Вассермана (В. Бодров); «Оцінка рівнів емоційного вигоряння» Н. Водоп'янової та Е. Старченкової (В. Бодров).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

– визначено організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки за такими компонентами, як: індивідуально-психологічний потенціал адаптації, мотиваційний, соціально-психологічний, професійний, емоційно-вольовий;

– доведено ефективність впливу методів психологічного супроводу безробітних на адаптаційні можливості особистості під час професійної перепідготовки, про що свідчать суттєві позитивні зміни компонентів вторинної адаптації безробітних;

– розроблено концептуальну модель психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних на етапі перепідготовки, яка включає теоретико-методологічні засади, мету, завдання, етапи психологічного супроводу, види психологічної допомоги та зміст організаційно-психологічних детермінант;

удосконалено:

– загальні підходи та сутність поняття вторинної адаптації безробітних у професіогенезі, що представлено в авторському визначенні;

– методи психологічного супроводу безробітних під час професійної перепідготовки, зокрема, психодіагностичний інструментарій дослідження адаптації та технології психологічної допомоги;

набули подальшого розвитку:

– наукові уявлення про соціально-психологічний статус безробітного як дезадаптованої особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали дослідження використовуються у роботі соціальних працівників Київського міського центру зайнятості під час проведення психологічних тренінгів та консультацій з безробітними, що спрямовані на підвищення їх впевненості у власних силах, мотивації до праці, досягнення професійного успіху, підвищення власної конкурентоспроможності на ринку праці (довідка про впровадження від 02.10.2017 №07-10255).

Отримані результати рекомендовано до використання при впровадженні заходів психологічного супроводу навчальної та професійної діяльності у Вінницькому національному технічному університеті (довідка про впровадження від 14.05.2017 №351); психодіагностичний інструментарій активно застосовується відділом роботи з персоналом ПП «Юридична компанія «Конгрес» (м. Київ) для оцінки адаптаційних можливостей кандидатів з числа безробітних під час працевлаштування (довідка про впровадження від 04.06.2017 № 22/17).

Положення, висновки і рекомендації дисертації апробовано і впроваджено у навчальний процес при викладанні на курсах перепідготовки безробітних дисциплін: «Пошук, підбір та розстановка персоналу», «Психологія управління персоналом», «Профорієнтація, адаптація, мотивація та навчання персоналу» у Вищій школі управління Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ) (довідка про впровадження від 26.09.2017 № 2034); при викладанні дисциплін: «Практична психологія», «Психодіагностика», «Методи роботи практичного психолога», «Психологічна служба в системі освіти» у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (м. Миколаїв) (довідка про впровадження від 01.09.2017 № 5).

Результати дисертаційного дослідження можуть бути рекомендовані до використання при впровадженні заходів психологічного супроводу навчальної та професійної діяльності у: закладах вищої освіти України; лабораторіях профорієнтації; соціально-психологічних службах; центрах розвитку кар'єри; установах Міністерства освіти і науки України та підрозділах силових органів виконавчої влади України, а також у процесі професійної підготовки психологів на бакалаврському та магістерському рівнях.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею. Наукові розробки і рекомендації, що характеризують наукову новизну, отримано автором самостійно.

У колективній монографії «Психологія адаптації студентів до навчальної діяльності» автору належать підрозділи 1.1 і 1.2, що становить 15 % тексту.

У статті «Детермінанти і вплив молодіжного безробіття на адаптаційні можливості особистості (за результатом аналізу іноземних джерел)», що опублікована спільно з М.С. Корольчуком, автору належить 50 % тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на наукових та науково-практичних зібраннях, а саме: науково-практичній конференції студентів та молодих вчених: «Актуальні проблеми організаційної та економічної психології» (м. Київ, 27 листопада 2015 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік» (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.); науково-практичній конференції молодих вчених «Українські перспективи у світовому розвитку» (м. Київ, 4 листопада 2016 р.); науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми організаційної та економічної психології» (м. Київ, 28 листопада 2016 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Індивідуальні психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність» (м. Черкаси, 20–22 вересня 2017 р.); науково-практичній конференції молодих вчених «Наукові тренди сучасності» (м. Київ, 26 жовтня 2017 р.); XXIX Міжнародній науковій інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 31 жовтня 2017 р.).

Публікації. Результати дослідження оприлюднені у 15 наукових публікаціях, 8 з яких – у наукових фахових виданнях; з них 5 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, одна – в іноземному науковому виданні з психології та 7 – в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (220 найменувань, з них: 70 – до першого розділу, 116 – до другого, 59 – до третього розділу) і 4 додатків. Основний зміст роботи викладено на 223 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 15 таблиць та 28 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, зазначено форми апробації результатів, описано структуру дисертаційного дослідження.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні засади вивчення адаптації безробітних»** представлено результати аналізу наукових джерел, присвячених дослідженню безробіття як соціально-економічного явища та теоретичного підґрунтя вивчення адаптації безробітних.

Теоретичним підґрунтям у дослідженні проблеми безробіття є надбання світової психологічної та економічної науки. Основні соціально-економічні аспекти безробіття, причини його виникнення та шляхи регулювання досліджували: Дж. М. Кейнс, Т. Мальтус, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміт,

М. Фрідмен, Д. Хікс та ін. Серед українських вчених соціально психологічні проблеми безробіття вивчали О. Гладун, О. Грішнова, Н. Жилияк, С. Іваницька, Л. Карамушка, Л. Кулаковська, Т. Кулаковський, А. Мазаракі, С. Максименко, Г. Мамонова, О. Рудюк, О. Фесенко, Л. Червінська, В. Ярошенко та ін. На думку більшості вчених, безробіття – це складне соціально-економічне явище, при якому частина економічно активного населення не зайнята у сфері економіки. Науковцями виокремлено декілька видів безробіття – природне (фрикційне та структурне) і вимушене (приховане, сезонне, технологічне, конверсійне, молодіжне). Якщо природне безробіття зазвичай не супроводжується різкими негативними соціальними наслідками, то вимушене загрожує формуванням критичного рівня і неминучою соціальною кризою (О. Грішнова, С. Іванищева, Ю. Машика, О. Рудняк, М. Тозаневський, О. Ярошенко).

Протиріччя між наявністю впливів несприятливих об'єктивних зовнішніх соціально-економічних умов та суб'єктивним сприйняттям безробіття обумовлює необхідність з'ясувати зміст організаційно-психологічних детермінант і проявів адаптації особистості до змін, переосмислення свого «Я», формування оптимістичного прогнозу, особистісного розвитку в професіогенезі. Адаптація розглядається як процес активної цілісно-системної відповіді функцій організму, які спрямовано на підтримку гомеостазу і включення адекватної саморегулюючої програми-відповіді з адекватними реакціями особистості на динамічні зміни умов життєдіяльності в професіогенезі. В основу адаптаційних механізмів покладено п'ять базових компонентів – енергетичний, сенсорний, операційний, ефекторний та активаційний (М. Корольчук зі співавторами, В. Крайнюк, А. Налчаджян).

Результати аналізу теоретико-методологічних проблем адаптації особистості до професійної діяльності свідчать, що професійний розвиток особистості більшість авторів розглядають як інтеграцію двох процесів: розвиток особистості в онтогенезі, тобто на всьому життєвому шляху, і професіоналізація особистості з періоду початку професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності.

В узагальненому вигляді професіогенез особистості представлено трьома періодами – передпрофесійний розвиток; розвиток під час вибору професії, професійної підготовки та подальшого становлення професіонала, що включає п'ять стадій, а саме: професійне навчання, професійна адаптація, розвиток професіонала, реалізація професіонала, спад. Розвиток у період професійної підготовки і подальшого становлення професіонала включає стадії професійного навчання та професійної адаптації.

Процес адаптації людини до професійної діяльності поділяється на ряд етапів: первинна адаптація, період стабілізації, можлива дезадаптація, вторинна адаптація, вікові кризи і зниження адаптаційних можливостей (В. Клименко, О. Кокун, М. Корольчук, А. Налчаджян).

Первинна адаптація безробітних розглядається нами як адаптація до нового соціального статусу як безробітного, а вторинна – як адаптація до процесу професійного перенавчання.

Вторинна адаптація є ключовою ланкою професіогенезу безробітних, тим інтегральним утворенням, яке через регулятивні механізми, індивідуально-психологічну, соціальну, мотиваційну, психофізіологічну і діяльнісну сфери обумовлює успішність їх професійної перепідготовки й подальшої адаптації на ринку праці.

Так, у дослідженнях С. Петунової істотною особливістю адаптаційного процесу безробітного є висока ступінь реалізації активної перетворювальної функції як особистості, так і середовища.

З'ясовано, що проблема соціально-психологічної адаптації безробітних до ринкового середовища зумовлюється нерозумінням багатьох сучасних вимог ринку, недостатньою сформованістю нової економічної свідомості, економічного мислення, що передбачає ініціативу в праці, діловитість, відповідальність, творчий пошук діяльності, яка веде до найкращого результату при найменших витратах (Н. Черніна).

Водночас, як стверджує Л. Карамушка, глибинна психологічна перебудова безробітних призводить до змін соціально-трудових мотивацій, системи ціннісних орієнтацій, установок і світогляду особистості загалом.

Аналіз наукової фахової літератури показав, що адаптація безробітних як соціально-психологічне явище характеризується складністю, багатозначністю, багатовимірністю, багатогранністю, що потребує глибинного вивчення організаційними психологами.

Встановлено, що адекватний рівень особистісної трансформації у процесі адаптації у безробітних виникає через послідовні фази у психіці особистості. З них перша фаза – усвідомлення проблемної ситуації (виникнення проблемної свідомості), друга – формування пошукової активно-діяльної свідомості. При цьому через суб'єктивне сприйняття статусу безробітного формуються протилежні стратегії особистісної трансформаційної поведінки, а саме: дезадаптивні та пасивно-адаптивні стратегії, що зумовлюють зниження адаптаційних можливостей особистості, та активно-адаптивні стратегії, які навпаки розширюють межі реальних і потенційних можливостей, підсилюють контроль над ними (І. Денисов, О. Корчевна, В. Логвиненко).

Теоретичний аналіз та узагальнення експериментального дослідження організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних під час професійної перепідготовки дали змогу розкрити їх психологічний зміст, особливості проявів та представити авторське визначення поняття вторинної адаптації безробітних. Вторинна адаптація безробітних розглядається як складний багатовекторний і багаторівневий процес активного пристосування особистості до несподіваної та раптової зміни соціального і професійного оточення, що вимагає адекватних трансформацій на психологічному, соціально-психологічному, професійному і функціональному рівнях. При цьому особистісна

трансформаційна поведінка залежить від суб'єктивного сприйняття статусу безробітного, зумовлюючи або дезадаптаційні та пасивно-адаптивні стратегії, що свідчать про зниження потенційних і реальних адаптивних можливостей особистості, або ж активно-адаптивні стратегії, які, навпаки, приводять до розширення життєвих можливостей і контролю над ними. Такі протилежні особистісні трансформаційні стратегії поведінки зумовлені об'єктивними причинами та суб'єктивними організаційно-психологічними детермінантами вторинної адаптації безробітних під час професійної перепідготовки за такими факторами, як: індивідуально-психологічний особистісний адаптаційний потенціал, мотиваційний, соціально-психологічний, професійний та емоційно-вольовий.

У розділі 2 «Організаційно-психологічне підґрунтя дослідження адаптації безробітних під час професійної перепідготовки» представлено організацію роботи та обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження, а також аналіз детермінант і проявів впливу безробіття на адаптацію особистості за матеріалами закордонних досліджень.

Аналіз наукових методів психодіагностики адаптації безробітних показав, що існують різноманітні погляди на цей феномен, які не стільки суперечать, як доповнюють один одного.

У західній науковій літературі з психології показано складність і багатозначність досліджень окремих аспектів психологічної адаптації безробітних. Більшість вчених виокремлюють певні напрями дослідження психологічних проблем безробітних, що мають переважно практичне спрямування і стосуються особливостей технологій якнайшвидшого працевлаштування, професійного перенавчання, виокремлення особливих властивостей окремих категорій безробітних та їх мотиваційної сфери. Доведено, що окремі положення і закономірності, встановлені західними організаційними психологами, в умовах і реаліях розвитку нашої держави не підтверджуються і потребують певного переосмислення та доповнення як у напрямі психодіагностики, так і застосуванні методів психокорекції (R. Diego, M. Greenberg, A. Makikangas, U. Kinnunen).

Нині загальні підходи до психодіагностики ґрунтуються на тому, що вона є науково-практичною діяльністю, оскільки здійснюється з метою виявлення реального стану суб'єкта і спрямовується на точність наукового аналізу досліджуваного психічного явища (А. Анастазі, С. Урбіна, В. Бодров, Л. Вассерман, М. Корольчук, В. Осьодло, Б. Ломов, С. Максименко).

Так, для з'ясування психічних явищ С. Максименко підкреслює необхідність проведення дослідження в їх розвитку, взаємозв'язку і взаємозалежності відповідно до предмета дослідження й з його спрямуванням на розкриття суттєвих якостей психічних явищ.

Дослідження здійснювалося у три етапи – з 2014 по 2017 рр. включно. *Перший етап* присвячено аналізу теоретико-методологічних засад адаптації безробітних та визначенню організаційно-психологічного підґрунтя проведення

дослідження. У констатуючому експерименті брали участь 162 особи з числа слухачів курсів перепідготовки безробітних міського центру зайнятості за напрямками перепідготовки: «Директор з персоналу», «Менеджер з персоналу». Курси проводилися на базі Університету економіки та права «КРОК». Тривалість навчання становила 3 календарних місяці. Середній вік вибірки досліджуваних – 36,6 років. Усі досліджувані мали тривалий період безробіття (більше півтора року).

На *другому етапі* розкрито зміст та структуру організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки, розроблено концептуальну модель психологічного супроводу і визначено прояви адаптації безробітних на початковому етапі перепідготовки (рис.1).

На *третьому етапі* експериментально доведено ефективність впливу методів психологічного супроводу безробітних під час професійної підготовки.

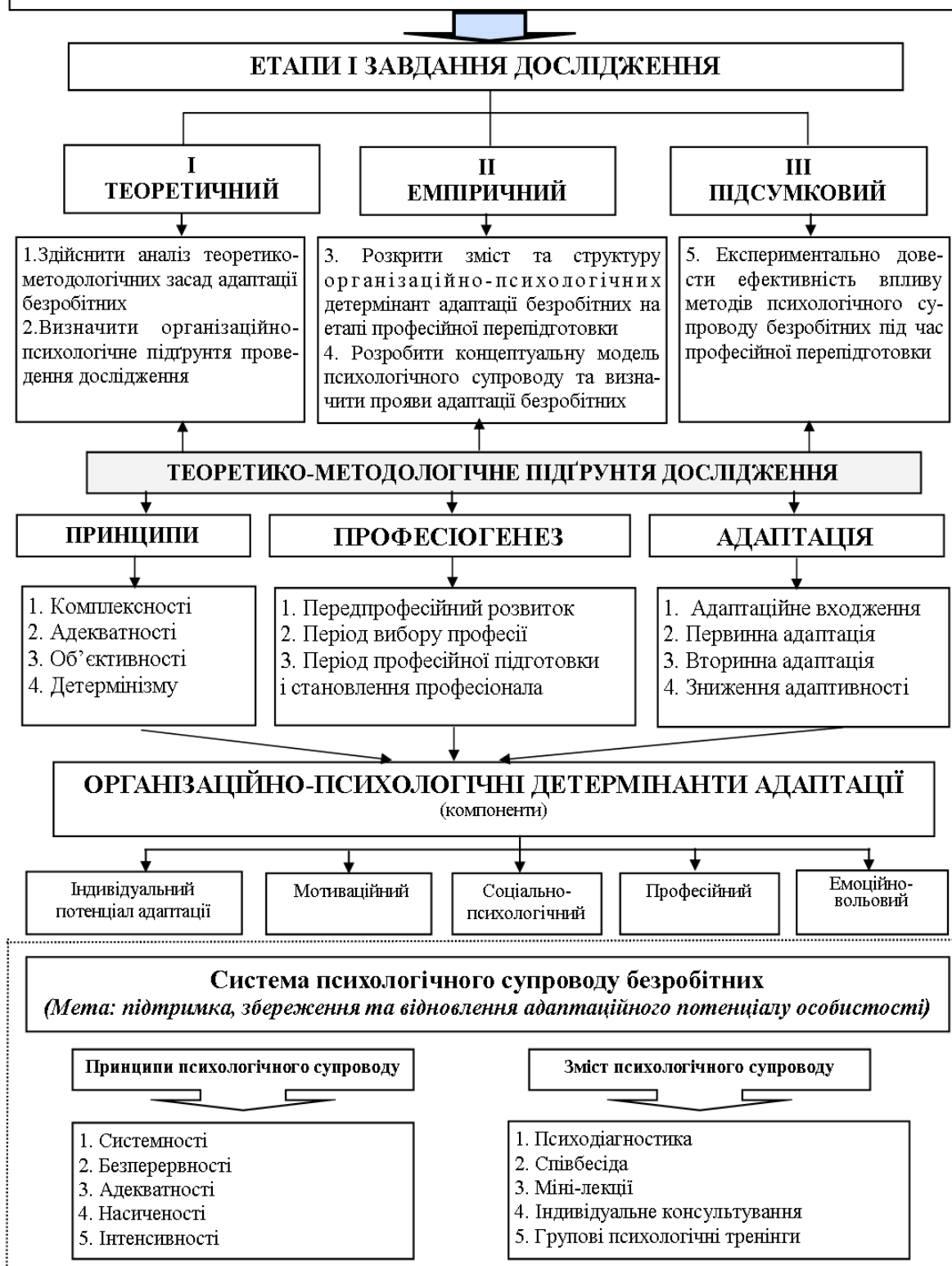
Систему психологічного супроводу адаптації безробітних розроблено відповідно до загальноприйнятих завдань (підтримка, збереження, відновлення функціонального стану й ефективності професійної діяльності), що забезпечується такими принципами, як: комплексність, безперервність, адекватність, насиченість та інтенсивність. Змістовно психологічний супровід включав психодіагностику безробітних, співбесіду як метод індивідуальної психокорекції поточного стану, групові психологічні тренінги для підвищення адаптаційних можливостей, міні-лекції для формування професійних компетенцій та соціально-психологічних якостей: конкурентоспроможності, соціальної активності. Крім того, проведено 5 групових психологічних тренінгів і 3 практичних заняття за тематикою: «Сучасні технології пошуку роботи», «Підготовка до співбесіди та самопрезентація», «Технологія складання резюме та проходження телефонного інтерв'ю з роботодавцем». У цілому робота з психологічного супроводу адаптації безробітних протягом професійної перепідготовки склала 180 год.

Контрольні обстеження з метою порівняння показників результатів обстеження проводилися на другий день початку курсів та в день їх закінчення.

Враховуючи соціальну неоднорідність вибірки досліджуваних, їх розбито *на групи за критеріями* попереднього досвіду роботи та соціальної активності, а на підставі проведених співбесід та експериментального спостереження виявлено психологічні особливості досліджуваних груп, що надало підстави для детального аналізу детермінант адаптації.

Групи розподілено таким чином: 1– 64 особи, які звільнилися з попередньої роботи за згодою сторін та не мають попереднього досвіду роботи з персоналом ; 2 – 31 особа: колишні військовослужбовці, які звільнилися з силових структур (в основному Збройних сил та системи МВС); 3 – 25 осіб, які мають попередній досвід роботи з персоналом («кадровики» та HR-менеджери); 4 – 42 особи з гуманітарною освітою та досвідом роботи з людьми, яких звільнено через реорганізацію (скорочення) штатів підрозділів підприємств.

Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні організаційно-психологічних детермінант вторинної адаптації, розробленні та апробації концептуальної моделі психологічного супроводу безробітних під час професійної перепідготовки

Рис. 1. Концептуальна модель психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки (розроблено автором)

Теоретичною базою для обґрунтування психологічного інструментарію стали загальнонаукові принципи, вимоги та категоризація психодіагностичних методів. З метою забезпечення достовірності отриманих результатів реалізовано низку загальнонауково-методичних принципів – об'єктивності з урахуванням принципів детермінізму, єдності свідомості та діяльності, а також комплексності (системності) з урахуванням принципів діалогічності та індивідуалізації психологічного дослідження.

Таким чином, відповідно до мети і завдань дослідження, роботу виконано у три етапи, комплекс методик спрямовано на визначення індивідуально-психологічних особливостей адаптаційного потенціалу особистості, мотиваційної сфери, соціально-психологічних характеристик, професійного спрямування та емоційно-вольових якостей безробітних, що дає змогу з'ясувати організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних під час професійної перепідготовки.

На підставі теоретико-методологічного аналізу безробіття як соціально-психологічної проблеми, обґрунтування методів психодіагностики та програми оптимізації індивідуально-психологічного потенціалу адаптації безробітних розроблено концептуальну модель дослідження організаційно-психологічних детермінант та оптимізації психологічного супроводу адаптації безробітних під час професійної перепідготовки, яка включає: мету, етапи, завдання, теоретико-методологічне підґрунтя та організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних під час перепідготовки.

У розділі 3 **«Емпіричне дослідження організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних під час професійної перепідготовки»** з'ясовано психологічні особливості взаємозв'язків та структури факторних компонентів організаційно-психологічних детермінант адаптації у процесі професійної перепідготовки безробітних та апробовано методи психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних на етапі перепідготовки.

З метою узагальнення отриманих змістовних характеристик, визначених за результатами факторного аналізу, встановлено компонентну структуру організаційно-психологічних детермінант, які зумовлюють вторинну адаптацію безробітних. Вони мають факторні навантаження в межах 0,5–0,8 од. і включають такі компоненти: F-1 – індивідуально-психологічний потенціал адаптації (коефіцієнт варіації 12 %); F-2 – мотиваційний (коефіцієнт варіації 14 %); F-3 – соціально-психологічний (коефіцієнт варіації 19 %); F-4 – професійний (коефіцієнт варіації 21 %); F-5 – емоційно-вольовий (коефіцієнт варіації 23 %), що вказує на якісну однорідність сукупності.

За результатами емпіричного дослідження встановлено закономірність, яка полягає в тому, що на початковому етапі перепідготовки безробітних в усіх групах спостерігались низькі рівні показників індивідуально-психологічної сфери обстежуваних. Так, за блоками методики Р. Кеттелла, які спрямовано на визначення показників комунікативної, емоційно-вольової та інтелектуальної сфер особистості, виокремлено особливості, що є показаннями для використання

методів психологічного супроводу в процесі перепідготовки, а саме: низький рівень показників комунікативної сфери за шкалами N, Q2, F, низький рівень за шкалою Q4 і нижче за середній та середній рівень за шкалами C, G, Q3, що характеризують емоційно-вольову сферу. При цьому інтелектуальна сфера у всіх групах обстежуваних виявилась на середньому і вище середнього рівнях.

З'ясовано, що на початковому етапі, за результатами оцінки шкал методики «СМІЛ», у безробітних існували ознаки морального дискомфорту, песимістичності, невпевненості у собі, підозрливості, зниженого фону настрою, невротизації з ознаками соціопатії, соціальної інтровертованості. Відмічено низький рівень нервово-емоційної стійкості, ступеня здатності інтеграції особистості у соціальне оточення і готовності до соціальної взаємодії.

Таким чином, на початковому етапі професійної перепідготовки, відзначено задовільні рівні окремих показників індивідуально-психологічного адаптаційного потенціалу, низькі характеристики комунікативної й емоційно-вольової сфер, адаптаційної мобільності. Такі результати є показаннями до використання методів психологічного супроводу з метою формування індивідуально-психологічного потенціалу адаптації безробітних.

За отриманими результатами та інтерпретацією методики особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації «Адаптивність» високий рівень окремих її показників у безробітних на заключному етапі перепідготовки свідчить поліпшення вторинної адаптації завдяки ефективності системи навчання та використання методів психологічного супроводу (таблиця). Так, на початковому етапі перепідготовки безробітних показники поведінкової регуляції, комунікативного потенціалу, моральної нормативності, особистісного адаптаційного потенціалу визначено на рівні 4,18 – 4,62 ст., які в кінці перепідготовки поліпшились до високих значень – 6,37 – 8,47 ст., при $p < 0,05$.

Аналіз результатів, отриманих за окремими складовими методики «Адаптаційна мобільність» після перепідготовки з використанням методів психологічного супроводу, показав, що з тринадцяти показників дев'ять знаходяться на достатньо високому рівні (4,0 б. – 3,0 б.), що у сукупності зумовило інтегральну оцінку адаптаційної мобільності на заключному етапі перепідготовки на рівні 40,8, що порівняно з початковим етапом на 12,7 б. більше при $p < 0,05$.

За результатами порівняльного аналізу з'ясовано, що у безробітних на заключному етапі професійної перепідготовки сформовано високий рівень адаптаційної мобільності, про що свідчить володіння певним рівнем компетенцій, їх спрямованість на перемогу, легкість встановлення контактів з іншими людьми, творчий підхід, інтерес до нових ідей, схильність діяти відповідно до обставин. Проте потребують додаткового розвитку здатність брати на себе відповідальність, здатність до інноваційних перетворень і рішучість у складних ситуаціях.

**Результати індивідуально-психологічних проявів адаптаційних можливостей
безробітних за методикою «Адаптивність» до і після перепідготовки із
використанням психологічного супроводу**

Показники (стени)	Показники до перепідготовки	Показники після перепідготовки
Поведінкова регуляція	4,18±0,35	7,45±0,52*
Комунікативний потенціал	4,66±0,24	8,47±0,42*
Моральна нормативність	4,99±0,2	6,37±0,36*
Особистісний адаптаційний потенціал	4,62±0,28	7,23±0,43*

* Достовірність відмінностей до і після перепідготовки при $p < 0,05$.

Максимальні зміни значень Т-балів за шкалами Hs, Sc, Ma, Si методики «СМІЛ» на заключному етапі обумовили у безробітних підвищення швидкості аналітичного прийняття рішень, зниження тенденцій надконтролю свого «Я», збільшення альтруїстичних проявів, творчої орієнтованості, суттєвих життєвих змін, інтересів, захоплень без тривоги та фрустрації (при $p < 0,05$).

Після використання методів психологічного супроводу в процесі професійної перепідготовки безробітних з'ясовано, що показники практично за усіма шкалами методики Р. Кеттелла істотно підвищились. Особливо показники шкал, які характеризують комунікативну та емоційно-вольову сфери (при $p < 0,05$).

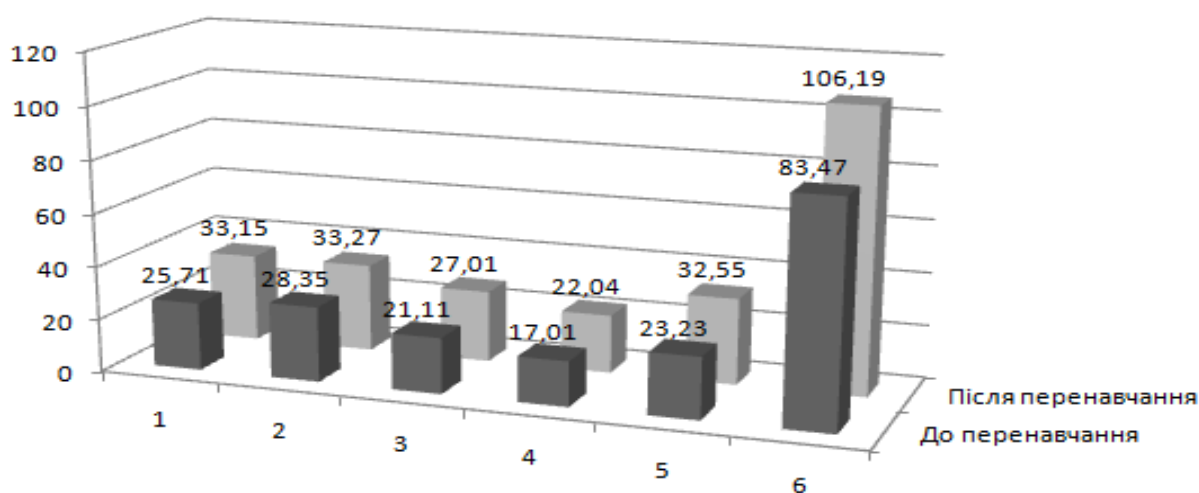
Завдяки адекватній системі навчання та використанню ефективних методів психологічного супроводу відбулись позитивні зміни показників методик, що характеризують індивідуально-психологічний компонент адаптаційного потенціалу безробітних.

За результатами дослідження мотиваційної сфери безробітних встановлено, що на заключному етапі перепідготовки безпосередні та внутрішні індивідуально значущі мотиви посідають в ієрархії вищі місця, ніж мотиви зовнішні й опосередковані. Це свідчить про те, що у безробітних сформовано адекватну мотивацію щодо цілей і завдань нового напрямку діяльності.

За методикою В. Горбачевського встановлено, що у першій частині компонентів, які пов'язані з мотиваційно-оціночними показниками (компоненти 1–6), у безробітних після психологічного супроводу протягом професійного перенавчання вдалося значно підвищити мотив самоповаги; у другій частині компонентів, що пов'язані з процесом прогнозування (7–13 компоненти), підвищити оцінку прогнозу свого потенціалу; у третій – пов'язаної з процесами інтерпретації своєї діяльності (14–15 компоненти), підвищити віру в залежність результатів від особистих можливостей (при $p < 0,05$).

Встановлено, що у безробітних після використання методів психологічного супроводу протягом професійної перепідготовки спостерігаються значно вищі показники за усіма шкалами тесту «СЖО» порівняно з аналогічними показниками до перепідготовки (рис. 2).

Так, позитивно змінилися показники за шкалами: життєві цілі – на 7,34 од., емоційної наповненості – на 4,92 од., задоволеності самореалізацією – на 5,9 од., локус контролю «Я» – на 5,03 од., локус контролю управління власним життям – на 9,32 од. та OZH – на 22,72 од. (при $p < 0,05$). Такі результати свідчать про позитивні прояви смисложиттєвих орієнтацій у цій категорії досліджуваних, що вказує на ефективність перенавчання та психокорекційної роботи з безробітними.

Примітка: 1. С1 – життєві цілі; 2. С2 – емоційна наповненість; 3. С3 – задоволеність самореалізацією; 4. С4 – локус контролю-Я; 5. С5 – локус контролю-життя та управління власним життям; 6. – OZH.

Рис. 2. Результати обстеження безробітних за методикою «Смисложиттєві орієнтації» (у стандартних значеннях; відмінності результатів при $p < 0,05$)

Аналіз результатів за методикою «Мотиваційний профіль» показав, що використання методів психологічного супроводу під час перепідготовки у досліджуваних обумовлює позитивні зміни за показниками: «стосунки з колегами», «емоційна залученість у діяльність», «визнання» та «цікава робота» (усі показники змінилися на два стени, $p < 0,05$).

На підставі отриманих результатів встановлено, що на заключному етапі у безробітних сформувались спрямованість на саморозвиток та прагнення досягти успіху завдяки соціальній взаємодії, інтересу до майбутньої роботи, що свідчить про значне підвищення мотиваційної сфери і позитивний її вплив на адаптаційні можливості безробітних.

Результати дослідження за шкалою самоєфективності навчальної діяльності Р. Шварцера і М. Єрусалема в процесі перепідготовки з використанням психологічного супроводу безробітних виявили високий та вище середнього

рівень самоефективності навчальної діяльності у 82% обстежуваних, що на 35% більше, ніж на початковому етапі. Це свідчить про ефективність використання методів психологічного супроводу.

За методикою «Менеджерський потенціал» (опитувальник М. Вудкока і Д. Френсіса) виявлено суттєві відмінності між групами досліджуваних. Встановлено, що показники професійного спрямування безробітних у процесі професійного перенавчання з використанням методів психологічного супроводу зазнали значних позитивних змін у досліджуваних усіх чотирьох груп. У групі досліджуваних, які не мають попереднього досвіду роботи з персоналом, найбільше поліпшились (на 2–4 ст., при $p < 0,05$) такі показники, як: чіткість цінностей і цілей, самокерування, впливовість, здатність керувати та саморозвиватись. У групі осіб, звільнених із силових структур, підвищились на 2–5 ст. (при $p < 0,05$) показники чіткості цінностей і цілей, рівень саморозвитку, впливовості, навички розв'язання проблем. Представники 3-ї групи безробітних мають вищі показники на 2–5 ст. (при $p < 0,05$). Вони опанували самокерування, усвідомили чіткість цілей та здатність до керування. У 4-й групі безробітних спостерігається поліпшення показників на 1–3 ст. (при $p < 0,05$) за шкалами: чіткість цінностей, саморозвиток, навички розв'язання проблем, розуміння керування.

При цьому у безробітних першої групи коефіцієнт комунікативних здібностей, розрахований за методикою «КОС», на початковому етапі становив $2,0 \pm 0,05$ бала, а організаторських – $2,1 \pm 0,01$ бала, які після перепідготовки виявились на рівні $3,1 \pm 0,01$ бала та $3,5 \pm 0,06$ бала відповідно, при $p < 0,05$, що вказує на позитивну динаміку змін комунікативних та організаторських схильностей у безробітних.

За результатами показників методики оцінки емоційного вигорання встановлено, що у всіх чотирьох групах безробітних початкові дезадаптивні прояви з ознаками професійного вигорання під впливом методів психологічного супроводу суттєво знизились, що привело до подолання у безробітних емоційного та інтелектуального напруження, зниження рівня емоційного вигорання (при $p < 0,05$).

З'ясовано, що у безробітних показники особистісної тривожності стали та практично не змінюються. Водночас, рівень реактивної тривожності суттєво поліпшився: з високого її рівня, що спостерігався у 47 % обстежуваних, знизився (до 18% обстежуваних) під час перенавчання з використанням методів психологічного супроводу.

За даними аналізу матеріалів дослідження емоційно-вольової сфери як компоненти адаптації безробітних під час професійної перепідготовки встановлено, що процес навчання з використанням методів психологічного супроводу сприяв вторинній адаптації представників усіх чотирьох груп обстежуваних.

Таким чином, позитивні зрушення показників компонентів організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних під час професійної

перепідготовки (індивідуально-психологічного адаптаційного потенціалу, мотиваційного, професійного, соціально-психологічного та емоційно-вольового) мають суттєве значення в структурі їх вторинної адаптації та свідчать про ефективність використання методів психологічного супроводу, що розкриває можливості розвитку потенціалу вторинної адаптації безробітних.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та запропоновано розв'язання актуального науково-практичного завдання, яке полягає у визначенні організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних на психологічному, соціально-психологічному, професійному і функціональному рівнях, а також розробленні концептуальної моделі психологічного супроводу вторинної адаптації обстежуваних під час професійної перепідготовки. Результати теоретичного та експериментального дослідження дають підстави стверджувати про реалізацію мети і завдань роботи та надають можливість сформулювати такі висновки.

1. Теоретичний аналіз перебігу адаптації у безробітних дозволив дослідити її психологічний зміст, особливості проявів та представити авторське визначення вторинної адаптації безробітних. Вторинна адаптація безробітних розглядається як складний багатовекторний і багаторівневий процес активного пристосування особистості до несподіваної та раптової зміни соціального і професійного оточення, що вимагає адекватних трансформацій на психологічному, соціально-психологічному, професійному і функціональному рівнях. При цьому особистісна трансформаційна поведінка залежить від суб'єктивного сприйняття статусу безробітного, зумовлюючи або дезадаптаційні й пасивно-адаптивні стратегії, що свідчить про зниження адаптивних можливостей особистості, або ж активно-адаптивні стратегії, які, навпаки, приводять до розширення життєвих можливостей і контролю над ними. Такі протилежні особистісні трансформаційні стратегії поведінки зумовлені, зокрема, організаційно-психологічними детермінантами вторинної адаптації безробітних під час перепідготовки за такими факторами, як: індивідуально-психологічний адаптаційний потенціал, мотиваційний, соціально-психологічний, професійний та емоційно-вольовий.

2. Визначено організаційно-психологічне підґрунтя проведення дослідження. Для цього науковий пошук націлено на теоретичні та методичні засади психодіагностики організаційно-психологічних детермінант адаптації та технології психологічного супроводу адаптації безробітних під час професійної перепідготовки. Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження компонентів детермінант, що зумовлюють вторинну адаптацію безробітних, який спрямовано на дослідження адаптаційних можливостей особистості, індивідуально-психологічної, мотиваційної, професійної, соціально-психологічної та емоційно-вольової сфер. Такий підхід дає змогу розробити організаційно-методичні засади та концептуальну модель психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки, яка включає

теоретико-методологічні засади, мету, завдання, етапи психологічного супроводу та види психологічної допомоги, що забезпечило проведення констатуючого та формуючого експериментів, розкриття змісту організаційно-психологічних детермінант та з'ясування особливостей їх проявів.

3. Розкрито зміст та структуру організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки. За результатами кореляційного та факторного аналізів визначено їх психологічний зміст, що обумовлює внутрішню структуру вторинної адаптації безробітних до професійної перепідготовки. Виокремлено 5 факторів: F-1 – індивідуально-психологічний потенціал адаптації; F-2 – мотиваційний; F-3 – соціально-психологічний; F-4 – професійний; F-5 – емоційно-вольовий. Функціональна взаємодія факторів як складових структурних компонентів детермінант припускає можливе послаблення одних функцій, і, водночас, більш інтенсивний прояв інших, що зумовлює розвиток окремих компонентів і стабільність інтегральних характеристик вторинної адаптації безробітних у процесі перепідготовки. Отримані результати кореляційних взаємозв'язків і факторної ваги досліджуваних показників та їх величин дисперсії, гомогенності, стійкості, надійності свідчать про інформативність показників використаних методик дослідження.

4. В основу емпіричного дослідження покладено розроблену автором концептуальну модель психологічного супроводу адаптації у процесі професійної перепідготовки. Психологічний супровід розглядається нами як системний психологічний вплив на безробітних від початку перенавчання до його завершення з метою підвищення їх адаптаційного потенціалу. Психологічний супровід включає взаємопов'язані компоненти: діагностику психологічних та соціально-психологічних проявів адаптації безробітних з метою дослідження її організаційно-психологічних детермінант; психологічне консультування з питань оптимізації психологічної адаптації до умов професійного перенавчання; психокорекційну роботу і допомогу у вирішенні особистісних проблем; професійно-психологічну підготовку. Такий підхід з використанням системи методів психологічного супроводу (інформаційно-смысловий і корекційно-розвивальний компоненти) та застосування різних форм тренінгів сприяв особистісному і професійному зростанню безробітних протягом професійної перепідготовки.

За результатами емпіричного дослідження встановлено закономірність, яка полягає в тому, що на початковому етапі професійної перепідготовки безробітних в усіх групах спостерігались низькі та задовільні рівні окремих показників адаптаційного потенціалу й адаптаційної мобільності, комунікативної, емоційно-вольової, мотиваційної та соціальної сфер безробітних. Тому у безробітних на початковому етапі навчання відмічались труднощі процесу адаптації, соціальної взаємодії, готовності до особистісних змін, ознаки морального дискомфорту, песимістичності, невпевненості у собі, підозрливості, гіпотимічності та низький рівень емоційної стійкості, що є показаннями до використання методів

психологічного супроводу з метою оптимізації індивідуально-психологічного потенціалу адаптації безробітних.

5. Експериментально доведено ефективність впливу методів психологічного супроводу безробітних під час професійної перепідготовки. Порівняльний аналіз психодіагностичних зрізів до і після перепідготовки безробітних показав, що відбулись позитивні зміни показників усіх п'яти факторних компонентів детермінант вторинної адаптації безробітних. Визначено, що обстежуваним притаманний достатній рівень вторинної адаптації: вони легко адаптуються до нових умов навчального процесу і життєдіяльності, достатньо швидко входять у новий колектив, легко й адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки і соціалізації у новому середовищі. У безробітних нівельовано прояви конфліктності, сформовано необхідний рівень соціальної гнучкості, високу емоційну стійкість.

Представлене дослідження не охоплює все коло актуальних питань, які стосуються вивчення проблем безробіття. Перспектива подальшого дослідження полягає у створенні комп'ютерної бази психологічних результатів обстежень та моніторингу ефективності системи перепідготовки безробітних, а також подальшому вдосконаленні та розвитку методів психологічного супроводу в структурі психологічного забезпечення фахівців при виконанні функціональних обов'язків за новими професіями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Психологія адаптації студентів до навчальної діяльності : монографія / М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, І.В. Мостова, У.Б. Михайлишин, С.М. Миронець, В.Г. Пасічна ; за заг. ред. М.С. Корольчука. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2017. – 289 с.

У наукових фахових виданнях:

2. Пасічна В.Г. Аналіз результатів дослідження особливостей змін професійного спрямування безробітних у процесі адаптації до професійної перепідготовки особистості / В. Г. Пасічна // Вісн. нац. ун-ту оборони України. – Вип. 1 (48). – Київ, 2017. – С. 173–179.

У наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз:

3. Пасічна В.Г. Психологічний аналіз безробіття як соціально-економічного явища // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 34. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 406–420.

4. Пасічна В.Г. Аналіз результатів дослідження емоційно-вольової сфери безробітних у процесі адаптації до професійної перепідготовки // Організаційна психологія. Економічна психологія ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки / Київ : Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2017. – №2-3 (9-10). – С. 93–102.

5. Корольчук М.С., Пасічна В.Г. Детермінанти і вплив молодіжного безробіття на адаптаційні можливості особистості (за результатами аналізу іноземних джерел) // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 35. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – С. 221–234.

6. Пасічна В.Г. Аналіз психологічної адаптації та особистісної трансформації безробітних у професіогенезі // Правничий вісник : зб. наук. праць Ун-ту «КРОК». – Вип. 24. – Київ, 2017. – С. 274–283.

7. Пасічна В.Г. Методологічні підходи організації дослідження психологічних детермінант адаптації безробітних в процесі перенавчання // Правничий вісник : зб. наук. праць Ун-ту «КРОК». – Вип. 25. – Київ, 2017. – С. 224–233.

8. Пасічна В.Г. Аналіз результатів дослідження мотивації безробітних як детермінанти адаптації у процесі професійної перепідготовки / В.Г. Пасічна : матеріали Міжнар. науч. конф. [«Педагогика и психология – 2017»], Будапешт, жовт. 2017 р. – Budapest : Science and Education a New Demension (PedPsy-2017), V. (59), Is. : 134. 2017. – P. 70–73.

Матеріали виступів на наукових конференціях:

9. Пасічна В.Г. Актуальність проблеми професійної адаптації безробітних : тези доп. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених : [«Актуальні проблеми організаційної та економічної психології»] (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.). – Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. – С. 135–137.

10. Корольчук М.С., Пасічна В.Г. Теоретичний аналіз психологічних детермінант і наслідків впливу безробіття на особистість [«Глобалізаційні виклики розвитку національних економік»] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 жовт. 2016 р.) Ч. 3 ; відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2016. – С. 959–969.

11. Пасічна В.Г. Психологічний аналіз безробіття як соціально-психологічного явища / В.Г. Пасічна : тези доп. наук.-практ. конф. [«Українські перспективи у світовому розвитку»], (Київ, 4 листоп. 2016 р.). – Київ : Ун-т економіки та права «КРОК», 2016. – С. 426–428.

12. Пасічна В.Г. Психологічний аналіз детермінант і проявів впливу безробіття на адаптаційні можливості особистості : за матеріалами закордонних досліджень : тези доп. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених [«Актуальні проблеми організаційної та економічної психології»], (м. Київ, 28 листоп. 2016 р.). – Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2016. – С. 31–35.

13. Пасічна В.Г. Організаційно-методичні засади психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних на етапі перепідготовки : тези доп. VI Всеукр. наук.-практ. конф. [«Індивідуальні психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність»], (м. Черкаси, 20–22 верес. 2017р.). – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. – С. 58–59.

14. Пасічна В.Г. Технології психологічного супроводу безробітних в процесі професійної перепідготовки / В.Г. Пасічна : тези доп. наук.-практ. конф. [«Наукові тренди сучасності»], (Київ, 26 жовт. 2017 р.). – Київ : Ун-т економіки та права «КРОК», 2017. – С.337-338.

15. Пасічна В.Г. Теоретичне обґрунтування необхідності психологічного супроводу безробітних в процесі професійної перепідготовки / В.Г. Пасічна : матеріали ХХІХ Міжнар. наук. інтернет-конф. [«Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»], (Переяслав-Хмельницький, 31 жовт. 2017 р.). – Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди, 2017. – Вип. 29. – С. 411–413.

АНОТАЦІЯ

Пасічна В.Г. Організаційно-психологічні детермінанти адаптації безробітних на етапі професійної перепідготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія. – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2018.

У дисертаційній роботі надано теоретичне узагальнення проблеми адаптації і представлено розв’язання актуального науково-практичного завдання, яке полягає у з’ясуванні організаційно-психологічних детермінант і проявів адаптації безробітних на психологічному, соціально-психологічному, професійному і функціональному рівнях, а також розроблено концептуальну модель психологічного супроводу вторинної адаптації безробітних протягом професійної перепідготовки.

Визначено компоненти організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних під час психологічного супроводу протягом професійної перепідготовки, що зумовлюють внутрішню структуру вторинної адаптації безробітних до професійної перепідготовки та включають 5 факторів: індивідуально-психологічний потенціал адаптації, мотиваційний, соціально-психологічний, професійний, емоційно-вольовий. Розроблено методологічні засади психологічного дослідження організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних. Доведено ефективність використання методів психологічного супроводу протягом професійної перепідготовки безробітних.

Ключові слова: адаптація, безробітні, професійна перепідготовка, психологічний супровід, організаційно-психологічні детермінанти.

SUMMARY

Pasichna V.G. Organizational-psychological determinants of adaptation of the unemployed at the stage of professional retraining. –The manuscript.

The dissertation for a candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.10 – organizational psychology, economic psychology. – Higher educational institution «University of Economics and Law «Krok», Kyiv, 2018.

The dissertation deals with theoretical generalization and presents the solution of the actual scientific and practical task, which consists in elucidation of organizational and psychological determinants and manifestations of adaptation of the unemployed at

the psychological, social, professional and functional levels, as well as the development of the conceptual model of psychological support of the secondary adaptation of the surveyed under professional retraining.

The organizational and psychological determinants of adaptation of the unemployed during psychological support during professional retraining, which determine the internal structure of the secondary adaptation of the unemployed to vocational retraining were clarified and identified, and include 5 factors: individual psychological potential of adaptation, motivational, social, professional, emotional and volitional. The organizational and methodical principles of the conceptual model of psychological support of the secondary adaptation of the unemployed at the retraining stage were developed, which include theoretical and methodological principles, purpose, tasks, stages of psychological support and types of psychological assistance, that provided conducting and forming experiments aimed at disclosing the content of organizational and psychological determinants and clarifying the peculiarities of their manifestations.

The basis of the empirical research is the author's conceptual model of psychological support for adaptation to new work. It is considered by us as: a comprehensive psychological impact, consisting of interrelated components: diagnostics of organizational and psychological determinants, socio-psychological problems; psychological counseling on the optimization of psychological adaptation to new work, assistance in solving personal problems; psycho-correction and psychotherapeutic work; psychological rehabilitation; professional psychological training.

Keywords: adaptation, unemployed, professional retraining, psychological support, organizational and psychological determinants.